

Alenka KRAŠOVEC

Sabrina P. Ramet (ur.) in Danica Fink-Hafner (ur.): **Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, and Media**

Texas A&M University Press, College Station 2006, str. xvi + 296, \$25.00
(ISBN 1585445258)

V obdobju zadnjih petnajstih let je bilo v politični znanosti, in sicer tako med avtorji iz zahodnoevropskih kot vzhodnoevropskih držav, veliko pozornosti namenjene vprašanjem demokratične tranzicije v postsocialističnih državah. Glavna točka preučevanja demokratične tranzicije v omenjenih državah je bilo vprašanje oblikovanja ustav, razvoja političnih strank, drugih političnih institucij, volilnega inženirstva ter vprašanja, povezana z ekonomskimi tematikami. A institucionalnopolitični in ekonomski dejavniki niso edini, ki vplivajo na oblikovanje oziroma graditev demokracije in demokratične družbe. Knjiga *Democratic Transition in Slovenia: Value Transformation, Education, and Media* odkriva pogosto spregledane in premalo preučevane vidike demokratične tranzicije, saj se osredotoča na t. i. vrednotni pristop. Urednici knjige izhajata iz prepričanja, da dejanski razvoj in ohranjanje demokracije ni samo vprašanje formalnega (proceduralnega) in vsebinskega vidika demokracije, temveč je tudi vprašanje vrednot državljanov ter delovanja politične elite v pogledu oblikovanja različnih politik. Tako so poglavja v knjigi osredotočena na tematike, kot so toleranca, enakost, odnosi med cerkvijo in državo oziroma ločitev cerkve in države, vloga izobraževanja in medijev v oblikovanju t. i. državljske kulture. Kot študija primera je izbrana Slovenija, kar pa ne pomeni, da je celotna knjiga posvečena obravnavanju Slovenije in njene demokratične tranzicije, saj posebno vrednost knjige predstavljajo poglavja, ki Slovenijo v izbranih pogledih obravnavajo v primerjalni perspektivi. Prav tako sta urednici uspeli zagotoviti obravnavo izbrane tematike iz različnih zornih kotov in raziskovalnih tradicij, saj avtorji posameznih poglavij prihajajo iz Slovenije, Švedske, Norveške in ZDA.

Knjigo v področje demokratične tranzicije v Sloveniji uvede poglavje Danice Fink-Hafner in Sabine P. Ramet. Bralec v tem poglavju dobi prve podatke o demokratični tranziciji, o nekaterih dogodkih, ki so zaznamovali te procese ter razporeditvi in spremembah politične moči na volitvah v obravnavanem obdobju. Za boljše razumevanje demokratične tranzicije so predstavljene glavne značilnosti okolja, v katerem je tranzicija potekala, to pa olajša tudi razumevanje nekaterih dogodkov in razvoja/spremembe vrednot v procesu demokratične tranzicije v Sloveniji.

Drugi del knjige je posvečen primerjalnemu vidiku demokratične tranzicije v Sloveniji. Ola Listhaug in Kirsten Ringdal na podlagi empirične analize podatkov, zbranih v raziskavah European Social Survey in European Values Study, ugotavljata, kako različne so vrednote Slovencev v primerjavi z vrednotami prebivalcev zahodnoevropskih in vzhodnoevropskih držav. Ugotovita, da vrednote evropskih družb kažejo težnjo k vedno večji podobnosti, zato se tudi vrednote Slovencev pogosto bistveno ne razlikujejo od vrednot v ostalih evropskih družbah. Drugačno sliko pa razkrivajo podatki o podpori demokratičnim institucijam ter stopnji tolerance do različnih manjšin. V teh dveh pogledih Slovenija namreč ni umeščena med tolerantnejše države, celo če primerjavo zožamo le na vzhodnoevropske države. Anna Jonsson pozornost posveti spremenjenim konceptom človekovih pravic v postsocialističnih družbah in pravni tranziciji, poseben poudarek pa je namenjen Sloveniji. Avtorica ugotovi, da postsocialistične države v bistveno večji meri poudarjajo državljske in politične pravice v svojih ustavah, kot je bilo to značilno za socialistično obdobje. Po drugi strani so različne evropske ali/in mednarodne pravne institucije sprejete kot dodatna pot zaščite človekovih pravic, ki jih v postsocialističnih državah posamezniki v vedno večji meri uporabljajo. Slovenija pri tem ni izjema. A ta ugotovitev verjetno razkriva tudi pomanjkljivo pravno zaščito človekovih pravic v posameznih državah. Zachary T. Irwin svoje raziskovanje usmeri na primerjavo med Slovenijo in Švedsko kot državi na teritorialnem obrobju EU, ki bi lahko zaradi tega dejstva imeli neke skupne značilnosti, čeprav se v svoji zgodovini in kulturi bistveno razlikujeta.

Tretji del knjige tvorijo prispevki slovenskih avtorjev. Mitja Hafner-Fink s pomočjo empiričnih analiz javnega mnenja razkriva vrednotne spremembe, ki so po eni strani povezane z demokratično tranzicijo, po drugi strani pa s procesi osamosvajanja Slovenije in integracije Slovenije v EU. Izpostavljeni sta predvsem dve vprašanji: a) ali obstoji konflikt med nacionalno in evropsko identiteto prebivalcev Slovenije; b) ali je tranzicija iz brezrazredne v razredno družbo spremenila odnos do egalitarnih vrednot anketirancev? Avtor ugotavlja, da je ob prvih korakih tranzicije prišlo

do rekonstruiranja slovenske nacionalne zavesti in nacionalne identitete, kar je bilo povezano z dogodki v Jugoslaviji konec 80. let. Pri tem je prišlo do zanimivega položaja, ko je poudarjena evropska identiteta prebivalcev Slovenije dejansko predstavljala obliko zanikanja ali zamenjave nekdanje jugoslovanske supranacionalne identitete. Sredi 90. let je potem že moč zaslediti upad pomena evropske identitete in nacionalne identitete prebivalcev Slovenije. Ob vprašanju razsežnosti evropske identitete je avtor razkril še eno, kot pravi, pričakovano ugotovitev – občutek identitete je odvisen od okoliščin, v katerih ljudje izražajo svojo identiteto. Tako prebivalci Slovenije v svojih lokalnih okoljih poudarjajo mestno oziroma lokalno identiteto; v primeru, da se nahajajo v drugih evropskih državah poudarjajo slovensko identiteto, medtem ko v primeru, da se nahajajo v ZDA poudarjajo evropsko identiteto. Vprašanje identitete kasneje poveže z vprašanji afirmativnega nacionalizma ter ksenofobičnega nacionalizma. Prav tako zanimivo je vprašanje (ne)spremembe pomena egalitarnih vrednot v slovenski družbi. Javnomenjski podatki razkrivajo, da je konec 80. let prišlo do pozitivnega pogleda na naraščanje neenakosti in razslojevanje v slovenski družbi, ki naj bi bila v tem času še vedno brezrazredna družba, čeprav bi po mnenju nekaterih avtorjev dejansko morali govoriti o vsaj treh razredih socialistične slovenske družbe. V zgodnjih 90. letih se v pogledu poudarjanja egalitarnih vrednot zgodi korenit preobrat. Avtor ga pojasnjuje kot odziv na naraščajoče razlike med zelo bogatimi in zelo revnimi. Zelo zanimiva je še ena avtorjeva ugotovitev iz primerjalne analize pomena egalitarnih vrednot – Slovenija je v pogledu podpore egalitarnih vrednot v evropskem kontekstu uvrščena na drugo mesto, po drugi strani pa je uvrščena med države z najmanjšim deležem prebivalcev, ki verjamejo v boga (med tema dvema spremenljivkama sicer obstaja pozitivna povezanost), čeprav kar okoli tričetrtine anketirancev odgovarja, da so katoliki. Zato avtor meni, da je rimskokatoliška vera v Sloveniji očitno v večji meri poudarjena v obliki sekularnega vrednotnega sistema kot pa v obliki cerkvene religije. Aleš Gabrič se posveti spremembi vrednot v sektorju kulture v času demokratične tranzicije in pri tem uporabi več zanimivih pokazateljev (citati govorov ministrov za kulturo ob največjem slovenskem kulturnem prazniku, spremembe meril pri podeljevanju najvišje nagrade za dosežke v kulturi, spremembe imen krajev, trgov in ulic, repertoar slovenskih gledališč...), ki mu razkrivajo globino ter širino vrednotne tranzicije na preučevanem področju. Sandra B. Hrvatina v svojem prispevku analizira pogosto izpostavljeno področje medijev in tranzicije medijskega področja. Mediji imajo pomembno vlogo v (politični) socializaciji in oblikovanju državljske kulture, demokracija pa je zgrajena na svobodi govora in medijski svobodi. Da so mediji zelo pomembni, se očitno zavedajo tudi slovenske politične elite, saj so v odnosu do njih imele vedno veliko vlogo. Avtorica v svojem kritičnem prispevku najprej izpostavlja povezavo med demokratizacijo in privatizacijo na medijskem področju, ko je demokratizacija pomenila privatizacijo. V nadaljevanju opisuje, kako je v Sloveniji, kljub privatizaciji, prišlo do poroke med politično in ekonomsko močjo, ki obvladujeta medije. Celotno dogajanje na področju privatizacije in (različnega razumevanja) pluralizacije medijev avtorica opisuje kot igro monopolov, v kateri zaradi koncentracije lastništva domačih akterjev (kar Slovenijo vsaj do sedaj ločuje od ostalih postsocialističnih držav) prihaja do pojava, ko svoboda izražanja postaja svoboda komercialnega (in vsaj deloma tudi političnega) izražanja. Tako mnenja različnih manjšin sploh ne morejo vstopiti v prostor javne razprave, saj so nesprejemljiva za večino bralcev, poslušalcev in gledalcev.

V zadnjem delu knjige je pozornost usmerjena na reformo šolskega sistema. Leopoldina Plut-Pregelj najprej ugotavlja, da šolska reforma, ki je bila ena pomembnejših in obsežnejših reform v prvih petnajstih letih v Sloveniji, v primerjalnem pogledu ni izjema – reforme šolskega sistema se dogajajo tako v konsolidiranih demokracijah kot v državah, soočenih z demokratično tranzicijo. Celotno več, reforme v omenjenih državah so si po vsebini zelo podobne, ne pa tudi po obsegu reform. V natančni analizi reforme šolskega sistema v Sloveniji avtorico zanima, ali lahko v njej zasledimo vnašanje etičnih principov v delovanje šolskega sistema, pri tem pa se je osredotočila na analizo koncepta znanja in regulacijo prisotnosti učencev pri pouku. Avtorica je ugotovila, da je šolska reforma v sistem res vnesla liberalno demokratične vrednote, človekove pravice in znanje, a ostaja zlasti v pogledu razumevanja koncepta znanja preozka. Zato omenjena reforma, po avtoričinem prepričanju, ne more predstavljati ustrezne osnove za rešitev najpomembnejše naloge, s katero je soočen slovenski šolski sistem – ponujanje znanja in skupnih, pomembnih vrednot za življenje. V članku o enakosti med spoloma v Sloveniji Milica G. Antič raziskuje, ali je v 90. letih prišlo do sprememb v poudarjanju in razumevanju enakosti med spoloma v primerjavi s socialističnim obdobjem. Ta je enakost žensk z moškimi gradila na enakosti delavcev (ženske so imele enake pravice kot moški – oboji pa so bili videni kot delavci z določenimi, zlasti ekonomskimi, pravicami), a ženskam sočasno omogočil tudi veliko drugih pravic. V postsocialističnem obdobju je v tem pogledu prišlo do sprememb. Avtorica na podlagi javnomnenjskih in statističnih

podatkov ugotavlja, da se nekatere pravice žensk, ki so bile uveljavljene v socialističnem obdobju, nadaljujejo in spoštujejo tudi v postsocialističnem obdobju; da so se nekatere tradicionalne vrednote, ki so vezane na pravice žensk, spremenile, a so se po drugi strani tudi okrepile; da so se uveljavile tudi nekatere liberalne (postmoderne) vrednote. Vse to pomeni, da v slovenski družbi soobstajajo različne vrednote, kar kaže na različnost in pluralnost vrednot in dejansko ne moremo govoriti o prevladi ene vrste vrednot nad drugimi. Roman Kuhar obravnava odnos javnosti, medijev in Rimskokatoliške cerkve do homoseksualcev ter s pomočjo sprejete zakonodaje razkriva odnos oblasti do homoseksualcev. V svoji zanimivi analizi razkriva, da Rimskokatoliška cerkev sledi konservativnemu stališču Vatikana do homoseksualcev, čeprav je bila soočena z dvema dogodkoma, ki bi lahko vsaj deloma spremenila njen odnos do te spolne manjšine. Konservativen, tradicionalno odklonilen odnos do homoseksualcev ima tudi javnost, medtem ko so mediji po avtorjevem mnenju v 90. letih imeli pozitiven ali indiferenten (ne pa sovražen) odnos do vprašanja homoseksualnosti in se je tudi z njihovo pomočjo razširila javna razprava o vprašanih povezanih s pravicami homoseksualcev. Le-ta je po dolgih letih pripeljala do sprejetja zakona o registraciji istospolnih skupnosti in formalne uveljavitve nekaterih pravic homoseksualcev. Zanimivo pa je, da je omenjeni zakon (s katerim skupine, ki zagovarjajo pravice homoseksualcev niso (popolnoma) zadovoljne) sprejela desnoredinska vlada, kar je unikum v evropskem okolju, in ne levo-sredinske vlade, ki so bile na oblasti 12 let. Matjaž Klemenčič v zadnjem poglavju povzema glavne ugotovitve avtorjev ter razpravlja o Sloveniji kot državi med liberalnimi in klerikalnimi vrednotami.

Ob koncu lahko rečemo, da knjiga izpolni pričakovanja bralca po nepravladujočem ali netradicionalnem zornem kotu obravnave demokratične tranzicije v Sloveniji. Vsekakor predstavlja zanimivo branje za širšo publiko izven Slovenije, a po drugi strani zadosti tudi zahtevnejšega bralca iz Slovenije, ki je z nekaterimi vidiki demokratične tranzicije živel oziroma z njimi živi.